№ 239 Դեկտեմբերի 23 1881 Դեկտեմբերի 23 № 239

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

„ՄՇԱԿ“

ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐԸ

ԵԿՈՂ 1882 ԹՒԻՆ

(ՏԱՍՆ ԵՒ ՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ձևով և նոյն պրօգրամմայով:

ՊՐՕԳՐԱՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II. Առաջնորդող յօդուածներ, III. Ներքին տեսութիւն, IV. Արտաքին տեսութիւն, V. Խառն լուրեր, VI. Հեռագիրներ, VII. Ֆելիետօն կամ Բանասիրական, VIII. Յայտարարութիւններ.

ԼՐԱԳՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ, 10 րուբլ է, կէս տարվան 6 ր., իւրաքանչիւր ամսին 1 րուբլ: Հատով համարները 5 կոպէկ.

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Նամակ Վերին-Ագուլիսից: Նամակ Ախալքալաքից: Ներքին լուրեր:— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: «Порядокъ» լրագրի թղթակցութիւնը: Իտալիա: Գերմանիա:—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: «Օրիորդ Բերոյեանց» կոմեդիա Քիշմիշեանցի:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

—

Դեկտեմբերի 11-ին

«Մշակի» 203 համարի մէջ տպված պ. Գրիգոր Նիկողոսեանի նամակը, որի մէջ նա նկարագրել էր Կ. Պօլսի որբանոցի թշուառ ու անմխիթար դրութիւնը, և որով նա հրավիրում էր Ռուսաստանի հայերին օգնել յիշեալ որբանոցին,— մեր ուսումնարանի օրիորդաց սրտերի մէջ մի ցաւակցական եռանդ ձգեց, և բարձր դասատան աշակերտուհի օր. Սաթինիկ Ազամիրզեանցը, ցանկանալով օգնել իր որբ քոյրերին, հանգանակութիւն բացեց, և, ինչպէս լսվում է, արդէն երեսուն րուբլ փող է ժողովել: Այդ գեղեցիկ ձեռնարկութեան համար թէ օրիորդների և թէ մանաւանդ օր. Ազամիրզեանցի մարդասիրական վարմունքը խորին համակրութեան արժանի է:

Աւելորդ չեմ համարում հաղորդել մի դէպք, որ այս րօպէին զբաղեցրել է մեր հասարակութեանը: Մեր դպրոցների կրօնուսոյց վարդապետը, լսելով, որ օրիորդները կարդում են «Ռօբինզօն» և «Անահիտ», խստիւ հրամայում է առնել նրանցից այդ գրքերը և կամենում է պատռել, մի և նոյն նոյն ժամանակ, սպառնալով որ նրանք միւս անգամ չը համարձակվեն այդպիսի վնասակար գրքերը կարդալու: Այդ բաւական չէ. քանի օրից յետոյ կրօնուսոյցը մտնում է դասատուն, բերելով իր հետ «Արարատ» ամսագիրը ու բաժանում է օրիորդներին, ասելով. «ուզում էք բան սովորել, ահա այդ պատուական ամսագիրը կարդացէք»...

Բայց ինչ է անում հոգաբարձութիւնը, ինչ է անում տեսուչը, մինչէ կարելի է այնքան թոյլ տալ, որ «Արարատը» ուսումնարանի մէջ իբրև ընթերցանութեան գիրք ընդունվի: Ողորմելի ուսումնարան:

Ուսումնարանի, կամ հոգաբարձութեան մասին երբ մի բան է գրվում լրագիրներում, հոգաբարձուք սաստիկ նեղանում են, խկոյն շտապում են պատասխանել, իրանց արդարացնել, չը նայելով, որ միայն իրանք են մեղաւոր և ոչինչ սուտ բան չէ գրված:

Հոգաբարձութիւնը բոլորովին ուշադրութիւն չէ դարձնում աղքատ դասի օրիորդների հագուստի վրա: Այժմեան անտանելի ցրտին նրանցից շատերը տաք ռտնամաններից և հագուստից զուրկ են: Ո՞ւր մնաց տիկին Թ. Արասխանեանցի յօգուտ աղքատ աշակերտուհիների նուիրած 300 ր. փողը և ինչու հոգաբարձութիւնը օգուտ չէ քաղում այդ գումարից:

Ո՞ւր մնաց աղքատաց 3000 րուբլու հաշիւը. այդ գումարը շահեցողութեան համար բանկումն է դրվում, թէ մասնաւոր անձանց մօտ է գրված: Հրավիրում եմ պ. պ. հաշւատեսների ուշադրութիւնը այդ գումարի վրա:

Ա.

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ

—

Դեկտեմբերի 17-ին

Այստեղ օրվայ նորութիւնը մի սարսափելի եղեռական դէպք է: Գաւառական կեանքը այնքան միակերպ է, այնքան անշարժ է, որ հարկաւոր են բուռն զգացմունքներ այդ դանդաղութիւնը փարատելու համար: Սպանութիւնները այստեղ այնքան հազիւ են պատահում, որ մենք կարծում ենք թէ այդպիսի դէպքեր ուրիշ տեղեր էլ չեն պատահում: Այժմեան դէպքի առարկան մի դեռահաս, 16 տարեկան օրիորդ է, որին փոքրութեան ժամանակ վերցրել էին իրանց մօտ պահելու, նրա մօտ ազգականները, տեղիս հարուստ Մարգարեանցները: Օրիորդը նշանադրված էր:

Նոյն Մարգարեանցների տանը մնում էր իբրև ծանօթ և ազգական, այստեղի հեռագրատան ծառայող, ախալցխացի մի 16—17 տարեկան երիտասարդ, Ա. Ղալամքարեանց:

Կարծում են թէ երիտասարդը սիրահարված է եղել օրիորդի վրա: Ամսիս 15-ին, սպանողը գնում է աղջկայ մօտ, որը մի առանձին սենեակում կարում է եղել իր հարսնութեան շորերը: Պատրուակներով նա դուրս է անում սենեակից փոքր երեխաներին, այնպէս որ սենեակում մնում է միայն վկայուհի մի փոքրիկ աղջիկ:

Սպանողը միւս սենեակից վեր է առնում րէվօլվէրը և ինչ որ պահանջում է օրիորդից, սպառնալով հակառակ դէպքում սպանել կամ նրան կամ իրան: Բայց երբ օրիորդից բացասական պատասխան է ստանում, նա վեր է քաշում րէվօլվէրի ոտիկը, արձակում է, բայց ճայթիւն չէ առաջանում: Անմիջապէս նա կրկին է բարձրացնում ոտիկը և արձակում: Գնտակը դիպչում է օրիորդի ճակատին, ձախ աչքից բարձր: Նրա ուղեղը վնասվում է, բայց 5—6 ժամ դեռ էլի ապրում է սարսափելի օրհասական տանջանքների մէջ, առանց կարողանալու խօսել: Սպանողը սաստիկ սառնարիւնութեամբ դնում է րէվօլվէրը պատեանի մէջ, քաշ է անում պատից և առաջին անգամ հարցնողներին պատասխանում է թէ օրիորդը անանկնկալ կերպով սպանվել է հրացանի յանկարծ արձակվելուց: Նա գնում է հիւրանոց և սկսում է բիլիարդ խաղալ: Զրկել մի ծաղկափթիթ կեանք գոյութենից և լրութիւն ունենալ դեռ զուարճանալ, մեզ այն եզրակացութեանն է հասցնում, որ սպանողը կամ հոգեկան հիւանդութեան ենթակայ է, կամ մի դեռահաս հրէշ է:

Այդ ախուր դէպքի վկայուհի օրիորդը պատմում է քննիչին եղելութիւնը և սպանողը ինքն էլ տեսնելով, որ անկարելի է հրաժարվել, խոստովանում է, միայն ասում է որ դա պատահել է անանկնկալ կերպով: Սպանողը կալանաւորված է: Այս տողերը ես գրել եմ մասամբ վկայուհի աղջկայ ցուցման և մասամբ ժողովրդի մէջ տարածված լուրերից աւելի հաւատալիների վրա հիմնելով: Յոյս ունենք որ քննութիւնը կը բաց անէ այդ անցքի ախուր մանրամասնութիւնները և շարժառիթները:

Անցեալ օր ընտրեցին այստեղ նոր դէպուտատներ: Ընտրողական սկզբունքի վրա մեր հասարակութիւնը համարեա հասկացողութիւն չունի: Ոչ ոք չէ մտածում ընտրել արժանաւոր անձին: Գէ-

---

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

«ՕՐԻՈՐԴ ԲԵՐՈՅԵԱՆՑ» կոմեդիա երեք արարուածով, հեղինակութիւն Ալէքսանդր Քիշմիշեանցի

—

IV

Քիշմիշեանի պիէսայի տիպերը քննելուց յետոյ, այժմ մի քանի խօսք պէտք է ասեմ պիէսայի թէ արժանաւորութիւնների և թէ պակասութիւնների վրա, տեխնիկական տեսակէտից:

«Օրիորդ Բերոյեանց» պիէսայի գլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է, որ ինքնուրոյն պիէսաների մեր այժմեան երաշտութեան ժամանակ, նա փորձ է փորձում ներկայացնել հասարակութեանը մի կենդանի հոգեբանական քննութիւն մեր ժամանակակից կեանքի, աշխատելով վճռել հասարակական հարցերը առանց բռնի միջոցների, առանց մահվան, սրի, հրացանի, ատրճանակի կամ թոյնի: Մահը շատ անգամ անհրաժեշտ է, բայց մահով լուծել հասարակական խնդիրները, մեծ մասամբ ապարդիւն, թէև շատ հեշտ մի միջոց է: Մահը մեծ մասամբ ոչինչ չէ ապացուցանում և բեմից կամ րօմանի էջերից չէ սովորեցնում ժողովրդին թէ նա ինչպէս պէտք է լուծի այս կամ այն հասարակական խնդիր:

Երկրորդ արժանաւորութիւնը Քիշմիշեանի պիէսայի նրա մէջն է կայանում, որ չունի հայոց և վրաց պիէսաներին յատուկ երկար մօնօլօգներ և դիալօգներ, չունի երկար ու բարակ մասլահաթներ, այլ անցնում է շուտ և կենդանի կերպով, այնպէս որ երեք գործողութիւնների ընթացքում հանդիսականը ոչ մի րօպէ չէ ձանձրանում: Մօնօլօգները և դիալօգները կարճ են և ամփոփ, տեսիլները կենդանի են և յաճախ փոփոխվող:

Բայց ահա և պիէսայի պակասութիւնները, իմ կարծիքով:

Առաջին և գլխաւոր պակասութիւնը նոյն իսկ դրա մէջն է, որ հեղինակը աչքի առջև ունենալով մի շատ ընդարձակ պրօգրամ, այնու ամենայնիւ սեղմել է իր ամբողջ գրուածքը երեք գործողութիւնների մէջ, փոխանակ չորս կամ հինգ գործողութիւն անելու: Արդեօք այդ այն պատճառով է պատահել, որ հեղինակը դեռ վարժ չէ բեմական տեխնիկական ձևերին, թէ չէ վստահացել առաջին անգամ հրապարակայէս հանդէս դուրս գալ շատ ընդարձակ պիէսայով և համեստութենից շարժված ուզեցել է միայն երեք գործողութեան, աւելի փոքրիկ, աւելի համեստ գրուածք ներկայացնել: Ինչ և իցէ, բայց նրա պրօգրամը մնացել է նոյն ընդարձակ, միայն սեղմվել, սահմանափակվել է աւելի նեղ շրջանակներում: Դրանից, իմ կարծիքով, բղխում են պիէսայի տեխնիկական անկատարելութեան մանրամասնութիւնները:

Երկու սիրողները, Ջանումեանց և Աթոյեանց ամբողջ պիէսայում ոչ մի անգամ միմեանց չեն հանդիպում, չեն չափում իրանց ոյժերը, չեն խօսում միմեանց հետ. հակառակ և միմեանց առաղ բանակներին պատկանելով, չեն ջանում մին միւսին ճակատ առ ճակատ հանդիպել, միմեանց համոզել, միմեանց յաղթել:

Գուլեանց թէև ծաղրում է Ջանումեանցի ազգասիրութիւնը, նրա անվերջանալի ատրագրութիւնները, բայց դարձեալ լաւ տղայ է համարում նրան: Աթոյեանցներին նա դառն կերպով ծաղրում է, շատ լաւ հասկանալով թէ նրանք ակնկալութիւններ ունեն միմիայն իր քսակի վրա: Բայց յանկարծ նրա տրամադրութիւնը կատարելապէս փոխվում է և նա ուզում է ստիպել իր աղջկան պսակվել Աթոյեանցի հետ, որի մասին և որի հօր մասին նա առաջ դառն արհամարհանքով էր խօսում: Ի՞նչ է պատահել, ինչ փոփոխութիւն է եղել, որ տակն ու վրա է արել ծեր Գուլեանցի տրամադրութիւնը,— այդ մեզ հեղինակը չէ ցոյց տալիս, այդ բեմի ետևից է կատարվում և յայտնի է միմիայն հեղինակին: Այն հանգամանքը որ Աթոյեանց հարուստ է և գիրք ունի քաղաքում, իսկ Ջանումեանց իր աշխատանքով է ապրում, գիրք չունեցող և օտարական է,— այդ նոր հանգամանք չէ, այդ բոլորը արդէն յայտնի էր Գուլեանցին, երբ նա դեռ առաջին գործողութեան մէջ դառն կերպով խօսում էր Աթոյեանցների վրա. «բարեկամներ, լաւ բարեկամներ, դուք միայն իմ փողն էք ուզում» և այլն....

Պիէսայի նեղ շրջանակներին նոյնպէս պէտք է վերագրել այն հնացած ձևը, որ գործ է ածում Քիշմիշեան, որ հազիւ թէ մի ծանր կոմեդիայի մէջ որ և է հեղինակ այժմ թոյլ տար իրան. Գուլեանցին համոզելու համար որ Աթոյեանց անպիտան է, նա ստիպում է վերջինին ամենաանվայել կերպով վարվել Գուլեանցի բնակարանում, իսկ Գուլեանցին ստիպում է կանգնել դրան մօտ և լսել բոլորը, ինչ որ ասում է Աթոյեանց, ինչ անպատիւ առաջարկութիւններ է անում նա օր. Բերոյեանցին: Այդ ձևը կարելի է գործածել միմիայն վօդըվիլներում, կամ գործ էր ածվում շատ հին պիէսաներում: Այդ ձևն էլ մեր հեղինակը, երևի, գործ է ածում պիէսան կարճ կտրելու համար:

Երկու պատւանորը կաֆէ խմում են բեմի ետևից, իսկ այդ ժամանակ մի շատ յատկանիշ խօսակցութիւն պիտի կատարվէր նրանց մէջ, որ և կը պարզէր մեզ թէ ինչպէս է եղել որ Գուլեանցի տրամադրութիւնը դէպի Աթոյեանցները յանկարծակի փոխվեց:

Ես չեմ պահանջում, ինչպէս մի քանիները ասում էին, որ հեղինակը մեզ ցոյց տար թէ երկու տարվայ ընթացքում Ջանումեանց ինչպէս էր ներգործում հետզհետէ Սօֆիայի վրա, բայց այնու ամենայնիւ կարելի էր սպասել որ հեղինակը, գոնէ մի դիալօգում, Սօֆիայի և բժշկի մէջ, ցոյց տար մեզ թէ այդ վերջինը ինչ բարոյական զօրեղ ներգործութիւն ունի այն էակի վրա, որ նա հետզհետէ իր համար է պատրաստում....

Առաջին գործողութեան մէջ Սօֆիայի և Վարդուհու միմեանց հետ հանդիպելը հոգեբանապէս անբնական և անճիշդ է: Երկար ժամանակ իր ընկերուհուն չը տեսած, բնական է որ Սօֆիան նախ և առաջ հարց ու փորձ անէր Վարդուհուն թէ ինչպէս է ապրում գիւղում, արդեօք չէ ձանձրանում մենակութեան, առանձնութեան մէջ, հեռու խոսակցականն շրջանից, ինչպէս է նա զգում իրան գիւղում, գոհ է արդեօք իր յանձն առած ծանր պաշտօնից, ինչպէս են նրա սաները և այլն: Բայց

պուտատի պաշտօնը այնքան աննշան են համարում, որ կարծում են թէ մի և նոյն է ով և լինի ընտրելին: Այժմեան ընտրվածներից միայն մինը համապատասխանում է իր նոր պաշտօնին: Եւ դեռ մեր քաղաքացիք վրդովվում են, երբ այդպիսի անխտիր ընտրվածներից ոմանք երբեմնապէս հասարակական հողերը կամ փողերը սեփականելու փորձեր են անում:

Վերոյիշեալ դէպուտատական ընտրութեան միջոցին, որը կատարվում էր տեղիս արական ուսումնարանի դահլիճում, մեր պ. գաւառապետը հրամայում է ժողովրդին գլխարկները ծածկել, ասելով որ այդ շինութիւնը աւելի նման է ախոռի, քան ուսումնական հիմնարկութեան (պէտք է ասած, որ այդ դահլիճը բաւականին լաւ շինած է): Յետոյ նա դուրս է կանչում այդ ուսումնարանի հոգաբարձուներին և բոլորի առաջ մեղադրելով նրանց անհոգութիւնը ուսումնարանների տնտեսական վիճակի վերաբերութեամբ, յայտնում է նրանց, որ եթէ նրանք, վեց ամսուայ ընթացքում չեն նորոգի, բարեկարգի ուսումնարանները, նա փ ա կ ե լ կը տայ:

Անցեալ օր փակվեցաւ տեղիս քաղաքային ուսումնարանը: Ուսումնարանական շինութեան մէջ փոփոխութիւններ և նորոգութիւններ են լինելու, մինչև դրանց վերջանալը կարծեմ թէ փակված է մնալու այդ ուսումնարանը: Նորեկ տեսուչ պ. Ֆեօդորով մի բարեխիղճ դասատու է, բայց ափսոս որ մի ամսից աւելի է հիւանդ է բկացում:

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են: «Տեղիս ընթերցողները շատ վրդովվեցան կարդալով այժմ դադարեցրած «Փարոս Հայաստանի» վերջին համարում մի նկատողութիւն մեր յայտնի գրող Մ. Նալբանդեանի մասին, որտեղ պ. Զարմայր Մսերեանց համեմատում է նրան Լօժէն Սիւի «Թափառական հրէայի» գլխաւոր հերոս և չարագործ Ռօդէնի հետ: Չը գիտենք ինչ նպատակով «Փարոսի» խմբագրութիւնը գրել է այդ տեսակ մեղադրանքը և ինչ յարաբերութիւն ունի Նալբանդեանց Ռօդէնի հետ:»

—

Անգլիական «Observer» լրագիրը խօսելով Գերմանիայի մասին, ասում է որ եթէ Թիւրքիայի բաժանումն սկսվի, առաջնակարգ ձայն այդ բաժանման կարգադրութեան մէջ կունենայ Գերմանիան: Բայց Գերմանիան չէ համարում ոչ Ռուսաստանին, ոչ Ռումինիային, ոչ Յունաստանին Թիւրքիայի ժառանգներ: Եւրոպական Թիւրքիայի ժառանգ Գերմանիան համարում է Աւստրիային: Բայց ասիական Թիւրքիայի մասին անգլիական լրագիրը ոչ մի խօսք չէ ասում:

—

Ստացանք «Ժուռնալ դ'Օրիան» լրագրի համար բաժանորդագներ. Աստրախանից, պ. Յովհաննէս Աւագովից 8 րուբլ և Թիֆլիսից, պ. Փիրումեանցից 4 րուբլ: Առաջվայ փողի հետ կանի 551 րուբլ:

—

Մեզ խնդրում են տպել հետևեալը: «Մոլոկանեկեղեցին մտնելիս, մարդս խիղճն երկիւղ է կրում, տեսնելով այն ճեղքը, որ գոյացել է առաստաղի վրա մուտքի դռնից մինչև միւս դուռը: Թէև ճեղքը մասամբ կպցրած է թղթով, երևի դրա համար, որ նրա մեծանալը չերևայ, բայց այնուամենայնիւ հասարակութեան համար հետաքրքիր է իմանալ, արդեօք եկեղեցի յաճախողները չեն ենթարկվում որ և է վտանգին:»

—

Մենք ստացանք մի նամակ Վանից որ տեղեկացնում է մեզ թէ պ. Մ. Փօրթուգալեան հասաւ Վան և մօտ ժամանակներումս ձեռք տալու է կենտրօնական վարժարանի բացմանը:

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ մեզ գրում են որ այդ քաղաքի մէջ դեկտեմբերի 13-ին պէտք է լինէր քաղաքային դէպուտատների ընտրութիւնը, բայց անաջող կերպով վերջացաւ: Մեր թղթակիցը խորհուրդ է տալիս իր համաքաղաքացիներին ընտրել Յ. Բարայեանցին և Յ. Սաղրաեանցին:

—

ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ մեզ գրում են: «Այս օրերս կայացաւ այստեղի կլուբի դահլիճում այն ընկերութեան անդամների ժողովը, որի կանոնադրութիւնը նորերումս հաստատվեցաւ մինիստրութիւնից և որ կոչվում է «Попечительство о бѣдномъ учащимся юношествѣ» (Չքաւոր երիտասարդութեան մասին հոգաբարձութիւնը): Ժողովի նպատակն էր ընտրել ընկերութեան կառավարիչներ: Այս ընկերութեան անդամներ կարող են լինել և կանայք: Հասարակութիւնը մեծ համակրութեամբ վերաբերվեց դէպի ընկերութիւնը և մի օրվայ մէջ հաւաքվեց մինչև 9000 րուբլ գումար: Արդէն գրվել են մինչև 300 անդամներ: Պատւաւոր անդամը վճարում է 100 րուբլ, իսկ տարեկան անդամը 5 ր.: Բայց անդամներից շատերը եղել են, որոնք ֆօնդը կազմելու համար նուիրել են երկու հարիւր, երեք հարիւր և հինգ հարիւր րուբլ, իսկ մի հարուստ երիտասարդ նուիրեց 1000 րուբլ: Հայերից շատ կան անդամներ, որոնցից շատերը տուել են մինչև 500 րուբլ: Համաձայն կանոնադրութեան կառավարիչները 5 հոգի պէտք է լինեն: Ընտրվածներից մինը մի տիկին է, միւսը մի հայ, պ. Մկրտիչ Բուրժալեանց, միւսներն էլ զարգացած և երիտասարդ ռուս պարոններ: Մեզ համար ուրախալի է, որ այստեղի ուսանողներին օգնելու համար սրան նման դիմելու հարկաւորութիւն չենք ունենայ, այլ ուղղակի կը դիմենք հոգաբարձութեանը, որ միշտ պատրաստ կը լինի օգնել առաջադէմ ուսանողին, ինչ ազգութեանը և պատկանի նա:»

—

Ստացանք «Առողջապահական թերթ» ամսագրի երկրորդ տետրակը: Առհասարակ բժիշկ Տիգրանեան շատ լաւ է կազմում իր համարները, ափսոս միայն, որ տպարանի տառերը մաշված են երևում և «Առողջապահական թերթը» պարզ չէ տպվում:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ“ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

Բերլինից „Порядокъ“ լրագրին գրում են հետևեալը: Դեռ նորերումս գերմանական կիսապաշտօնական լրագիրները հաւատացնում էին ամբողջ աշխարհին, որ անկարելի է ճանաչել Բերլինը, որ նա այլ ևս իր նման չէ, այնպիսի պահպանողական ոգի է տիրում այդ քաղաքի մէջ: Այնուամենայնիւ Բերլինը նոյնն է մնացել, ինչ որ եղել և այժմ աւելի քան թէ երբեք նրա մէջ տիրապետում է առաջադիմական ոգին: Բայց իսկապէս անկարելի է ճանաչել գերմանական պարլամենտը. նա այլ ևս իր նման չէ և ֆրանսիական ժողովի պատկեր է ստացել: Մարդ չէ հաւատում, թէ իր առաջ ծանրաբարոյ և հանգիստ գերմանացիներ են, տեսնելով, թէ այդ բոլոր պատգամաւորները, մինիստրները և կառավարչական գործակատարները ինչպէս կորցնում են սառնասրտութիւնը, վրդովվում են, տաքանում են և բղաւում են, երբ մի փոքր առիթ է ներկայանում:

Պատահում էր առաջ, որ ամենագեղեցիկ ճառերը ճառախօսները այնպէս էին արտասանում, կարծես թէ խօսողը մարդ չէ, այլ արձան: Լսողներն էլ, այսինքն մնացած պատգամաւորներն էլ իրանց այդպէս էին պահում: Ժամանակ առ ժամանակ միայն լսվում էր հանգիստ արտասանած „բրավօ“, „ճշմարիտ է“ կամ թէ մի այլ բացականչութիւն: Կարծես թէ ներկայ եղողները չէին լսում, այլ քնած էին: Այժմ տեսէք, թէ ինչպիսի արագ շարժումներ են կատարվում: Ճառախօսի դէմքը անդադար փոփոխվում է, նրա ձեռքերը մի րոպէ հանգիստ չեն մնում, նրանք կամ սպառնացող կամ զգուշացնող նշաններ են անում, ինքն էլ անդադար այս կողմ այն կողմն է պտըտվում և մի րոպէ հանգիստ չէ մնում: Դա մի հասարակ կենդանի մարդ չէ, այլ գայրացած և վրդովված մարդ: Ամբողջ ժողովն էլ այդպէս է տրամադրված: Անդադար լսվում են բացականչութիւններ և նկատողութիւններ: Վիճաբանութիւնները խօսակցութեան են նմանում, որովհետև պատգամաւորները անդադար ընդմիջում են և ընդհատում են ճառախօսներին: Մէկը նկատողութիւն է անում, միւսը հակառակ կողմից պատասխանում է: Մարդ ակամայից կասկածում է, որ ինքը Բերլինի մէջ է: Եւ միայն գերմանական լեզուն է, որ համոզում է, թէ մարդ գերմանական րայխստագի մէջ է գտնվում և թէ պատգամաւորներն էլ գերմանացիներ են: Մինիստրները և նրանց գործակատարները առաջ ամեն բանին օլիմպիական հանգստութեամբ էին վերաբերվում: Նրանք շատ անգամ երկար և մանրամասն մեկնութիւններ էին տալիս զանազան հարցերի վերաբերութեամբ, հերքում էին ընդդիմադրականների նկատողութիւնները: Բայց այդ բոլորը նրանք անում էին հանդստութեամբ, անդադար ցոյց տալով իրանց բարձր դիրքը և հասարակական դրութիւնը: Այժմ այդ բոլորը փոխվել է: Նոյն մարդիկն են, բայց առաջվայ բնաւորութիւնը անհետացել է: Ներկայումս հէնց որ մի պատգամաւոր կըծու նկատողութիւն է անում, մինիստրական նստարաններից աղաղակներ են լսվում:

՚Ի հարկէ այդ կողմից իշխան Բիսմարկը առաջինը օրինակ տուեց: Բայց ամենքը Բիսմարկ չեն: Ինչ որ կարող է Բիսմարկ անել, այն աններելի է որ և է Պուտկամերի, Շուլցի կամ մի այլ մինիստրի համար: Սրանք էլ առաջ այդ բանը շատ լաւ էին հասկանում, բայց այժմ սկսեցին մոռանալ: Ամենքը փոխվել են և այդ փոփոխութիւնը ուշադրութեան արժանի է: Ես այն պատճառով այդքան մանրամասնաբար նկարագրեցի գերմանական պարլամենտի արտաքին տեսքը, որովհետև նա ներկայացնում է ներքին կեանքի փոփոխված դրութիւնը: Դա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ժամանակի պահանջ, այն փոթորիկների նշաններից մէկը, որ փորձված նաւավարը շուտով նկատում է և նա-

---

նրանք հանդիպելով և համբուրվելով, իսկոյն սկսում են խօսել Աթոյեանցի հետ, Վարդուհին սկսում է ծաղրել նրան, իսկ Սօֆիան միայն դըպում է նրան:

Սրանց նման պակասութիւններ սփռված են ամբողջ պիէսայում:

Գուցէ պիէսան աւելի կաջողվէր, եթէ գրվէր ոչ թէ երեք, այլ չորս կամ հինգ գործողութիւններով:

V.

Տաս տարի սրանից առաջ, երբ ես «Մշակի» մէջ սկսեցի յարձակվել համալսարանական երիտասարդութեան վրա, բոլորը վրդովված էին, բոլորը ինձ մարգարէանում էին որ «Մշակը» գրանով կընկնի, իր յարգանքը կը կորցնի հասարակութեան մէջ: Համալսարանականները և գուցէ նրանց թւում և նոյն իսկ մեր այժմեան հեղինակը, եթէ լաւ յիշողութիւն ունեն, սկզբից խնդրում աղաչում էին ինձ վերջ դնել դիպլօմաւոր երիտասարդների վրա յարձակումներին, իսկ երբ ես պատասխանեցի թէ իրաւունք չունեմ իմ գիտած ճշմարտութիւնը ծածկելու և կեղծաւորելու, համալսարանականների խումբը հիմնեց «Մշակի» դէմ մի հակաօրգան, «Մեղու Հայաստանի» լրագիրը, որ և դարձաւ մեր համալսարանականների օրգան, և սկսեց ամեն տեսակ հայհոյանք թափել ինձ վրա իմ յանդգնութեան պատճառով ցոյց տալ համալսարանականներին ինչպէս նրանք կան. շահասէր, կեղծ, կեղտոտ, անբարոյական, անազնիւ:

Եւ ահա, այժմ, երբ տաս տարին անցաւ, մի հեղինակ, ինքն համալսարանական, որ գուցէ նոյնքան վրդովված էր ինձ դէմ, որքան և ուրիշները, գրում է մի պիէսա, որտեղ դուրս է բերում երկու համալսարանականների տիպեր և երկուսին էլ ցոյց է տալիս վերին աստիճանի անհամակրական, զզուելի, շահասէր, անբարոյական. միայն մինին՝ զգոյշ, խորամանկ, գործնական, եզուիտ, արտաքուստ վայելուչ, հրապուրիչ,—միւսին վերին աստիճանի ցինիկ, անհերս, իր անբարոյականութեան մէջ աննկարագրելի անկեղծ:

Այն ինչ որ տաս տարի առաջ յանցանք էր համարվում, այն անում է այժմ նոյն շրջանից, համալսարանականներից դուրս եկած մէկը: Նա անխնայ մտրակում է բարձր ուսում ստացածներին և հանդիսականի վրա թողնում ծիծաղ և զզուանք է ազդում Ջանումեանցի և Աթոյեանցի տիպերով:

Դա ժամանակի նշան է:

VI

Դերասանների և դերասանուհիների խաղի մասին էլ մի քանի խօսք:

Տեսնելով տիկին Հ ր ա չ ե ա յ ի ն օր. Բերոյեանցի դերի մէջ, ես աւելի էլ համոզվեցայ իմ կարծիքի մէջ, որ յայտնեցի շնորհալի դերասանուհու մասին Դիմայի «Կամելիազարդ տիկին» պիէսայի Մարգարիտայի դերի մէջ: Որքան ռօմանտիկական դպրոցի այդ chef d'oeuvre-ի հռչակաւոր դերը տիկին Հրաչեայի ոյժից վեր է, այնքան էլ նա գեղեցիկ է, հրապուրիչ է Վարդուհու սրտաշարժ, համակրական դերի մէջ: Նրա դէմքի միմիկան վերին աստիճանի համակրական, խելացի և արտայայտութեամբ լի է: Դերասանուհու շարժուածները, հագուստը, ձևերը կատարելապէս յարմար էին Վարդուհու դերին: Ես աւելի էլ համոզվեցայ որ Հրաչեան աւելի ընդունակ է խաղալ րէալական պիէսաներում, քան թէ խիստ տրագիկական, խիստ ողբերգական դերերում: Դիմայի Մարգարիտայի դերի ամենաողբերգական տեղերի մէջ նրա խաղը միակերպ և անգոյն էր դառնում. Վարդուհու դերի մէջ մինչև անգամ նրա ձայնի պակասութիւնը չէր նկատվում: Նրա բնական միջոցներից, նրա ձայնից վեր է խաղալ այնպիսի դերերում, որոնք ներկայացնում են արտակարգ հանգամանքներից ծնված տիպերը և բնաւորութիւնները, ինչպէս օրինակ Մարգարիտա Գօթիէ: Իսկ Վարդուհու դերի մէջ, կրկնում եմ, Հրաչեան կատարելապէս հրապուրիչ էր և ներկայացնում էր մի ա մ բ ո ղ ջ բնաւորութիւն, որ ոչ մի րոպէ չը թուլացաւ, ինքն իրան չը հակառակեց:

Օրիորդ Մ ա ր ի Ն ո ւ ա ր դ ի ն ընկաւ մի դժուար դեր. դժուար, որովհետև նա պէտք է ներկայացնէր մի թէև բոլորովին իրական, բայց այնուամենայնիւ անսովոր, չը կազմակերպված անձնաւորութիւն, Թիֆլիսեցի հարուստ վաճառականի աղջկան, Սօֆիային: Եւ իմ կարծիքով նա վերին աստիճանի նուրբ կերպով ըմբռնեց այդ տիպի բոլոր մանրամասն յատկութիւնները: Ինչ է Սօֆիան. մի անզարգացած, բարի ձգտումներով աղջիկ, որ պաշտում է Ջանումեանցին և այնքան միամիտ է, որ կարծում է թէ Ջանումեանց սիրում է նրան իր արժանաւորութիւնների, իր գաղափարների համար և ոչ թէ իր փողի համար: Մարի Նուարդ երեխայի պէս ուրախանում է երբ իմանում է թէ Ջանումեանց իրան սիրում է. նրան դուր է գալիս, նրա ինքնասիրութիւնը բաւականացրած է որ Ջանումեանցի պէս մի մարդ նրան սիրում է: Բայց հարցնող լինի՝ քո գաղափարները ո՞ւր են, այն գաղափարները, որոնց համար իբր թէ սիրել է քեզ ազգասէր բժիշկը: Երբ Մարի Նուարդ վախեցած հարցնում է «Սանփանոս, մի՞թէ այժմ կերթաս Հայաստան» և հանգստացած ու երջանիկ դէմքով շատ բնական է գտնում իր Սանփանոսի պատասխանը թէ չէ գնում, ինձ երևաց մի տ ա ն ո ւ ա ղ ջ ի կ, որի մէջ բոլոր վերացական գաղափարները միմիայն արտաքին, արուեստական փայլ էին, իսկ այժմ իր երջանկութեանը հասած, նա շտապում է վայելել ամուսնական երջանկութիւնը և, ի հարկէ, կաշխատի մի ապահով տեղ գտնել իր Սանփանոսի հետ, քան թէ ենթարկվել խօլէրային:

Այն տեսիլի մէջ, որտեղ Սօֆիան սկսում է մի խանդոտութիւն զգալ դէպի Վարդուհին, մի խանդոտութիւն որ զուրկ է որ և է բարոյական գաղափարից և այն տեսիլը որտեղ երկու օրիորդները խօսում են սիրոյ նշանակութեան վրա,—Հրաչեան էլ, Մարի-Նուարդն էլ շատ կենդանի և բնական կերպով անցկացրին: Այն տեղն էլ օր. Մարի-Նուարդ շատ բնական կերպով ներկայացրեց, երբ հօր սպառնալիքի առջև, աչքերը ցած գցելով, անվրդով, վախկոտ կերպով, ժամանակ առ ժամանակ ճակատի տակից է նայում իր հօր վրա և վերջապէս պատասխանում է. «Ոչ, Աթոյեանցի հետ չեմ պսակվի:» Այստեղ միանգամից անհետանում է երկու տարի Ջանումեանցի մօտ աշակերտութիւն արած կարգից դուրս էակը, և կրկին յայտնվում է ամեն գաղափարներից զուրկ մի

խաղաղութեան միջոցներ է գործադրում, իսկ պետական ղեկավարները նրան չեն կամենում նկատել։ Որքան քաղաքական փոթորիկների առաջը կարելի էր առնել, եթէ մարդիկ ցանկանային նկատել այն մանր երեւոյթները, որոնք ապացուցանում են թէ քաղաքական կեանքը էլէքտրականութեամբ լցուել է։

Մի երեւոյթ էլ կայ, որ նոյնքան վնասակար է և գրեթէ ամեն տեղ կրկնվում է։ Դա այն սովորութիւնն է, որ բարձրաստիճան պաշտօնեաները ձգտում են կառավարութեան համերաշխութիւնը ցոյց տալ աննշան աստիճանաւորների գործերին։ Երբ այդ կատարվում է Թիւրքիայի կամ Պարսկաստանի մէջ, ուր գրագէտ մարդ անգամ դժուար է գտնվում, դա տխուր երեւոյթ է, բայց հասկանալի։ Բայց Գերմանիան „մտածողների երկիր“ է։ Նրա ամբողջ հասարակութիւնը գիտնական մարդկերանցից է կազմուած և ամբողջ աշխարհին նա կարող էր գիտնականներ տալ առանց պակասութիւն զգալու։ Ինչպէս է, որ այդպիսի երկրի մէջ մինիստրները մինչև այժմ չեն կարողանում հասկանալ, որ ոչ թէ ինքը գեղծումն է անբաւականութիւն ծագեցնում ժողովրդի մէջ և նրան գայրացնում, այլ այդ գեղծման ծածկելը կառավարչական իշխանութեամբ։ Այսպիսի մտածմունքներ ծագեցրեց իմ մէջ մինիստր Պուտկամերի վարմունքը ռայխստագի նիստի մէջ, որի ժամանակ քննվում էին վարչական անձանց ապօրինի գործողութիւնները ընտրութիւնների ժամանակ։ Ընդդիմադրական կուսակցութեան յայտնած փաստերը առաջ չեմ բերի, որովհետև նրանք փոքր թէ շատ յայտնի են։ Բայց հետաքրքիր է, թէ ներքին գործերի մինիստր ինչպէս վերաբերվեցաւ այդ փաստերին։ Դրա մասին նա նկատեց, թէ „դա մի կազմակերպված յարձակումն է պրուսական-թագաւորական կառավարութեան վրա։“ Թէպէտ գեղծումները Պրուսիայի մէջ էին կատարվում, բայց բոլորովին աւելորդ էր մանր պաշտօնեաների արարքները կառավարութեան անունով ծածկել։

ԻՏԱԼԻԱ

Իտալական պատգամաւորներին բաժանուած է „Կապոյտ Գիրքը“, որ իր մէջ պարունակում է 302 դօկումենտներ յոյն-թիւրքական հարցի վերաբերութեամբ։ Իտալական հաւատարմատարին Աթէնքի մէջ ուղարկված հեռագրի համեմատ իտալական կառավարութիւնը մի առանձին գործակատար ուղարկեց Եպիրոս այդ երկիրը ուսումնասիրելու համար։ Այդ գործակատարը մի զեկուցում առաջարկեց, որով նա առաջարկում էր նոյն սահմանագիծը, ինչ որ այժմ վերջնականապէս ընդունված է։ Մի այլ հեռագրի մէջ արտաքին գործերի մինիստր Մանչինի գրում է, որ բանակցութիւնների կատարվելու ամբողջ ընթացքին Իտալիան չէ շեղվել խաղաղ, իրաւացի և անկողմնապահ ճանապարհից։ „Այդ խնդրի լուծմանը ձգտելով, գրում է նա, մենք աչքի առաջ ունեցել ենք երկու զգացմունքներ. առաջինը, Եւրոպայի և մանաւանդ Իտալիայի ջերմ ցանկութիւնը պահպանել խաղաղութիւնը և և երկրորդ, Իտալիայի աւանդական բարեկամութիւնը դէպի յոյն ազգութիւնը։ Պ. Գելլիանիս յունիսի 29-ին յայտնեց եւրոպական ժողովի առաջ, թէ, չը խօսելով արդէն հելլենական համակրութեան մասին, միակ խելացի նախագիծը խնդիրը լուծելու համար այն կը լինի, որ Յունաստանի հետ միացնվի նրա սահմանակից նահանգները։ Մենք հէնց սկզբից հաւանեցինք այդ խելացի հայեացքը և մինչև վերջը նրան հաւատարիմ մնացինք“։ Այնուամենայնիւ Մանչինի ցանկանում է, որ Յունաստանի և Թիւրքիայի յարաբերութիւնները բարեկամական լինեն։ Մի այլ հեռագրով իտալական մինիստրը մատնացոյց է լինում այն իրողութեան վրա, որ Իտալիան սկզբունքով ձգտում էր խաղաղասէր և հաստատ վճիռ կայացնելուն։ Ցոյց տալով իր սէրը դէպի դրացի ժողովուրդը Իտալիայի հաւատարմատարներին Յունաստանի մէջ իր գրած նամակներով Մանչինի գովում է Բ. Դրան հաստատամտութիւնը և բարեխղճութիւնը, աւելացնելով, թէ նա հաւատում է Թիւրքիայի կենսական ոյժերին և նրա վերակազմութեանը։ Նա յանձնել է իտալական դեսպան Կորտիին յայտնել Բ. Դրանը իտալական կառավարութեան ուրախութիւնը այդ առիթով, որ նա կատարել է իր բոլոր խոստումները և նրա պատրաստակամութիւնը ամեն դէպքում ապացուցանել Իտալիայի համակրութիւնը և բարեկամութիւնը դէպի Բ. Դուռը։

Իտալական սենատը վերջացրեց ընտրողական օրինագծի քննութիւնը։ Օրինագիծը ընդունվեցաւ գաղտնի քուէարկութեամբ 142 ձայների մեծամասնութեամբ 55-ի դէմ։ Ծննդեան տօներից յետոյ օրինագիծը կը վերադարձնվի իտալական պատգամաւորների ժողովին, որովհետև սենատը նրա մէջ մի քանի փոփոխութիւններ է մտցրել։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Գերմանական թագաժառանգը և իտալական թագաւորը միմեանց նամակներ գրեցին իշխան Բիսմարկի յայտնի նկատողութիւնների վերաբերութեամբ Իտալիայի մասին։ „Voce della Verita լրագիրը հաղորդում է, թէ իտալական դեսպանին Բերլինի մէջ պատուիրած է իտալական թագաւորի ձեռքով գրած նամակը յանձնել գերմանական թագաժառանգին։

„Tageblatt“ լրագրին հաղորդում են Կ. Պօլսից, թէ այնտեղ մեծ յոյսեր ունեն Թիւրքիայի և Գերմանիայի դաշնակցութեան վրա։ Սուլթանը և նրա խորհրդատուները յոյս ունեն, որ այդ դաշնակցութեան օգնութեամբ Թիւրքիան կարող է յետ ստանալ ոչ թէ միայն հիւսիսային Աֆրիկան, այլ և այն նահանգները, որոնք այժմ միացրած են Կովկասի հետ։ Ինչպէս յայտնի է, Թիւրքաց սուլթանը մի առանձին դեսպանութիւն է ուղարկել Բերլին, որի գլխաւոր Ալի-Նիզամ փաշան է և որի գործունէութիւնը գաղտնի է պահվում։ Մինչև անգամ սուլթանի մինիստրները չեն իմացել, թէ դեսպանութեանը ինչպիսի յանձնարարութիւններ են տրված։ Դեսպանութեան հաղորդութիւնները Բերլինից ստանում է ինքը սուլթանը գաղտնագրով, որի նշանակութիւնը միայն սուլթանին յայտնի է։ Գերմանական պաշտօնական լրագիրները հեգնութեամբ են վերաբերվում այն յոյսերին, որ դնում են այդ դեսպանութեան վրա։

Ռայխստագի 13 սօցիալ-դեմօկրատ անդամները ամենքը ընտրված են կրկնաքուէարկութիւնների ժամանակ։ Անաջողութիւն ունեցաւ միայն Բեբել, որ քուէարկվեցաւ ընտրողական հինգ շրջանների մէջ և ոչ մի տեղ չընտրվեցաւ։ Բայց որովհետև Բեբել սօցիալ-դեմօկրատ կուսակցութեան նշանաւոր առաջնորդներից մէկն է, ուստի այդ կուսակցութիւնը աշխատում է, որ Բեբել անպատճառ պատգամաւոր ընտրվի։ Կարծում են, որ սօցիալական պատգամաւորներից մէկը կը հրաժարվի պատգամաւորութենից, որպէս զի նոր ընտրութիւններ նշանակվեն և Բեբել ընտրվի։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 21 դեկտեմբերի։ Խարկովի և Պսկովի զեմստվոները որոշեցին միջնորդել տեղական հիմնարկութիւնների կանոնագրութիւնների վերաքննութեան համար մասնակցութեամբ էկսպերտների զեմստվոներից։

ՎԻԵՆՆԱ, 19 դեկտեմբերի։ Կրիվօշանները հնազանդվեցին զինուորագրութեան օրէնքին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 21 դեկտեմբերի։ Դեկտեմբերի 19-ին Բարանովի նախագահութեամբ և Պօսիետի ու Բունգէի ներկայութեամբ կայացաւ մասնաժողովի առանձին խորհուրդը հազար վերստանոց երկաթուղու նոր գիծ ընտրելու համար։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 18 դեկտեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 93 ր., երկրորդ 90 ր. 37 կ., երրորդ 90 ր. 50 կ., չորրորդ 90 ր. 25 կ., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 223 ր. 25 կ., երկրորդ 216 ր. 50 կ., արեւելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 12 կ., երկրորդ 90 ր. 5 կ., երրորդ 90 ր. 5 կ., ոսկի 7 ր. $85\frac{1}{2}$ կ.։ Ռուսաց 1 րուբլ Լոնդոնի վրա արժէ 25,19 պէնս, Ամստերդամի վրա 127 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 214 մարկ 50 պֆ., Փարիզի վրա 265 ֆրանկ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը ամուր է։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

հայ տանու աղջիկ, որ միայն ուզում է պսակվել մի փայլուն, ազգասէր, առաջադէմ երիտասարդի հետ։ Բայց ինչի է կամենում նա դրա հետ պսակվել, ինչ գործեր պէտք է կատարեն այդ արարածները յօգուտ ազգի կամ նոյն իսկ մարդկութեան, —դրա մասին իր հօր առաջ արդարացնելու համար ոչ մի խօսք չէ գտնում Սօֆիան ասելու։ Նա սիրում է Ջանումեանցին, աւելի ոչինչ և կարողանում է ազդել հօր վրա ոչ թէ որպէս հաստատ գաղափարով, կազմակերպված համոզմունքով զինաւորված մի կին,—այլ միայն լաց լինելով, միայն շարժելով նրա զգացմունքը, նրա գութը։

Մնակեանի խաղալու մասին Գուլեանցի դերում ես աւելորդ եմ համարում խօսել, քանի որ շատ անգամ ասել եմ թէ որքան խելացի դերասան է նա և մանաւանդ առիթ եմ ունեցել արդէն նրա մասին իմ կարծիքս յայտնել նոյնանման մի դերում, Սունդուկեանցի «Էլի մէկ զոհ» պիէսայի մէջ։

Առաջին անգամ ես տեսայ Ադամեանցին մի դերի մէջ, որտեղ նա խաղում էր մի կենդանի մարդու և շնորհաւորում եմ նրան։ Նրա մըշտական ռոմանտիկական րէպէրտուարի, կեանքի մէջ գոյութիւն չունեցող փքված անձնաւորութիւնները խաղալուց յետոյ, ես վերջապէս տեսայ մի կենդանի տիպ, Ջանումեանցին։ Անհնարին էր աւելի լաւ խաղալ այդ մռայլ, անթափանցելի, համառ, հաշւող, իր երեսին միշտ դիմակ, իսկ աչքերին կապոյտ պէնսնէ ծածկող գործնական անձնաւորութիւնը, որ Արգոսի աչքերով, յանուն ընդհանրութեան շահերի, վերահսկում է միշտ իր որսի վրա, յիսուն հազարանոց նշանածի վրա, որին ձեռք է բերել երկու տարվայ ծանր աշխատանքով, հետզհետէ իր ոտների տակ հաստատ հող պատրաստելով.... Ամբողջ ժամանակ հանգիստ, անվրդով, Ադամեանց երրորդ գործողութեան մէջ հասցնում է իր դերը Գուլեանցից նրա աղջկայ ձեռքը խնդրելով, մինչև կօպտութիւն, մինչև յանդգնութիւն։ Եւ դա շատ բնական է։ Ցնայքին բժիշկը արդէն այնքան վստահ է իր գործի աջողութեան մէջ, որ այլ ես ձեռքից չի թողնի յիսուն հազարանոց որսը, որին ձեռք գցելու համար այդքան ֆօքուսներ էր անում։ Գուլեանց նրան մերժում է, աւելացնելով որ էլ հարկաւոր չէ որ դայ իրանց տունը. ուրիշ պատասխան չի լինի։— «Բայց ինձ հարկաւոր է պատասխանն իմանալ, և ես դարձեալ կը գամ։»

Նշանակում է յիսուն հազար րուբլ իր մէջ թագցնող բերդը արդէն պաշարված է, հարկաւոր է միայն վերջին ջանքերն անել, գոռով գրաւել բերդը.... «Ինձ հարկաւոր է», ահա ամբողջ գաղտնիքը։

Տեղական ոյժերից Աւալեանց, ինչպէս միշտ, շատ լաւ էր ծեր Թիֆլիսեցի բուրժուա—չինովնիկ Սիմէօն Աթոյեանցի դերում, իսկ Ազայեանց, սրա որդու ադվօկատ Բարսեղ Աթոյեանցի դերում, ամեն կրիտիկայից ստոր էր։ Ինչքան մի համալսարանական անպիտան, անպէտք լինէր, ինչքան վնասակար մարդ յայտնէր, նա համալսարանական է այնու ամենայնիւ, աշխարհը տեսած, արտաքին փայլ ունեցող ձեւերով, գիտէ, ինչպէս Թիֆլիսցին ասում է, նստել ու վերկենալ։ Բայց Ազայեանց յիշեցնում էր ինձ մի միջնակարգ դպրոցի աշակերտին, որ երբէք չէ եղել ոչ մի հասարակութեան մէջ և առաջին անգամ մի տեղ հրաւիրված լինելով, չափազանցացնում է իր բոլոր շարժումները, իր չափից դուրս ազատ և անհպատակայարմար շարժումներով ուզում է ցոյց տալ թէ սովոր է գտնվել ամեն հասարակութեան մէջ։

Ցանկալի կը լինէր որ երբ կը կրկնվի Քիշմիշեանի պիէսան, Աթոյեանցի դերը Ազայեանցից վերցնվի և ուրիշ դերասանին տրվի։

VII

Ես կը վերջացնեմ իմ այս յօդուածս կրկնելով այն խօսքերը, որոնք արդէն ասեցան «Մշակի» նախքին լուրերում Ա. Քիշմիշեանցի պիէսայի մասին. եթէ պարոնը իր առաջին պիէսայով, որ թէև պակասութիւններ ունի, բայց վերջին աստիճանի կենդանի է, կարողացել է միանգամից գրաւել իրան մեր սակաւաթիւ ինքնուրոյն գրողների շարքը, յոյս կայ որ Քիշմիշեանցի հետևեալ պիէսաները ազատ կը լինեն իր առաջին գրուածքի թերութիւններից։

Իսկ այն մարդկանց, որոնք մեղադրում են մեր հասարակութիւնը թէ նա չէ յաճախում տեղական կեանքից վերցրած պիէսաների ներկայացումները, մենք նրանց կը պատասխանենք ռուս երեւելի երգիծաբան Շչեդրինի խօսքերով։

«Մենք երկար ժամանակ ծեծով, ճորտութեան ճնշումով և հայհոյանքներով ինքներս բթացրինք ամբոխը, և այժմ պահանջում ենք որ նա յանկարծակի արձագանք տայ մարդկային քաղաքացիական ամենավսեմ գաղափարներին։»

Կարծեմ որ նոյնը կարելի է ասել և մեր թատրոնական գործի մասին։ Մենք երկար տարիներով ընտելացրինք մեր հասարակութիւնը զանազան «Սամէլներին», «Արշակներին», «Շուշանիկներին» իսկ վերջին ժամանակները անդադար կերակրում էինք նոյն հասարակութիւնը ռոմանտիկական դպրոցից վերցրած ամենախոտան րէպէրտուարով, ուրիշ կողմից հայոց թատրոնի գոյութեան ամբողջ ընթացքի ժամանակ արտադրեցինք շատ շատ մի ութ հատ ինքնուրոյն օրինաւոր պիէսաներ, ընտելացրինք հայ հանդիսականին արին, թոյնին, մահվան տեսարանին, բենգալեան կրակներին, և այլ, առհասարակ ցիրկային տեսարաններին,—և յետոյ ինքներս զարմանում ենք ու գանգատվում որ հայերը չեն գալիս թատրոն, երբ տեղական կեանքից վերցրած ինքնուրոյն պիէսա է տրվում, որ առանց թոյնի և ռեվօլվէրների արձակման, ջանում է հանգիստ կերպով առաջարկել հասարակութեանը այս կամ այն հասարակական խնդրի լուծումը։

Եւ նոյն մարդիկ, որոնք այժմ գանգատվում են թէ հասարակութիւնը սառնասիրտ գտնվեցաւ դէպի Քիշմիշեանի պիէսան, բաւական խօսքեր չէին գտնում մեզ հայհոյելու համար, երբ մենք յարձակվում էինք ռոմանտիկական փտած ուղղութեան դէմ։

Գրիգոր Արծրունի